

ПОДІЇ ЛЮТНЕВОЇ 1917 р. РЕВОЛЮЦІЇ НА ПОДІЛЛІ

Початок 1917 р. характеризувався бурхливим піднесенням революційного руху в Росії. В січні-лютому кількість страйкуючих робітників у країні досягла 1330 тисяч. Пролетаріат не міг далі терпіти нещадної експлуатації. Доведене до відчаю малоземельне та безземельне селянство піднялось хоч і на стихійну, але масову боротьбу за свої інтереси. Найбільш організована частина опозиції монархії - буржуазія усвідомлювала необхідність взяття влади в свої руки, руйнування старої напів-феодальної царської державної та соціальної системи й була готова очолити революційний процес. Ці фактори доповнювалися і сфокусовалися виснажливою Першою світовою війною.

27 лютого самодержавство було повалено. В цей день робітники і солдати зламали опір сил, що захищали царизм і оволоділи Петроградом, а члени думи на чолі з П.М.Родзянком утворили новий керівний орган "Тимчасовий комітет членів Державної думи". Петроградська Рада робітничих та солдатських депутатів, що утворилася також 27 лютого безпосередньо керувала повсталими масами. І "Тимчасовий комітет" і "Петроградська рада" склалися в основному з представників буржуазії. Остання в першій же день свого існування організувала воєнні й продовольчі комісії, створила робітничу збройну міліцію та районні комітети, встановила контроль за поштою, телеграфом, залізничними вокзалами, друкарнями. В наступні дні відбувається зречення від престолу, спочатку Миколи II, а пізніше й всієї царської сім'ї, формування буржуазного Тимчасового уряду. В першій половині березня Лютнева революція перемогла в більшості міст Росії. Вона була підтримана могутнім селянським рухом, солдатами на фронті та в тилу. Влада в державі перейшла в руки нового класу, класу буржуазії.

Лютнева буржуазно-демократична революція привела до могутнього піднесення національного руху в країні. На Україні про повалення самодержавства стало відомо вже на другий день, а незабаром ця звістка облетіла всю українську землю. В Києві, Харкові, Одесі, Катеринославі, Луганську та інших містах утворюються "Комітети громадських організацій" та обираються Ради робітничих і солдатських депутатів. Йде заміна старих царських органів влади новими державними органами. Одночасно активізуються національні сили, які спочатку ставили собі за мету добитися автономії України у складі Росії. 3-4 березня у Києві був утворений консолідуючий національний орган - Центральна рада, що згодом була очолена М.Грушевським.

На Поділлі (мається на увазі Подільська губернія в її адміністративних межах) про перемогу Лютневої революції в Петрограді місцеві органи дізналися вже на другий день, тобто 28 лютого. Але розгублені царські чиновники вирішили приховати це від трудящих. Лише 4 березня губернатор запропонував повітовим справникам опублікувати маніфест Миколи II про зречення від престолу. Але приховати правду від народу не вдалося. Вже 1-2 березня в губернії розгорнулися революційні події.

Кілька коротких зауваг про терен цих подій - тобто Подільську губернію. Це одна з найбільших губерній Росії з населенням понад 4 млн чоловік.¹ Основна

його маса - малоземельне селянство. В середньому на одне селянське господарство тут припадало 3,7 дес. землі.² Цим, в першу чергу, та рядом інших факторів визначалася революційна активність подільського селянства. Подільська губернія - прифронтний район. На її території дислокувалось сотні тисяч солдатів, що робило її в політичному аспекті особливо вибухонебезпечною. Промислових (постійних) робітників на Поділлі було порівняно мало - 54,6 тисяч³, але за загальною кількістю пролетаріату - 426,1 тис.⁴, вона поступалась лише перед Катеринославською та Херсонською губерніями. Головні події Лютневої революції відбувалися у містах. Тому дещо про них. В Подільській губернії, як і на всій Правобережній Україні великих міст, крім Києва, не було. Але серед цих невеликих, як їх тут називали "містечок" виділялись своїм економічним та культурним рівнем Кам'янець-Подільський, Вінниця, Могилів-Подільський, Жмеринка, Брацлав, Немирів і Летичів, Балта, Гайсин, Бар, Старокостянтинів. Окремо слід вказати на Вінницю. Ще в кінці XIX ст. вона за основними соціально-економічними показниками обігнала губернський адміністративний центр - Кам'янець-Подільський. В останньому перед першою світовою війною проживало близько 40,1 тисяч людей (робітників близько 300), у Вінниці на той час - 52, 2 тисячі⁵, а з початком війни, коли сюди з прифронтного Кам'янця перевели головні адміністративні установи й стався великий приплив біженців - більше 80 тис. населення (робітників близько 1500). Тут знаходилося кілька значних промислових підприємств, дислокувався гарнізон в 15000 солдатів⁶. З 1914 р. Вінниця стала фактично губернським центром, а всі революційні процеси тут відбувалися найбільш виразно.

Лідери буржуазних партій на Поділлі спочатку виявили розгубленість перед революцією. Не знаючи, що робити, вони, як і царські чиновники, намагалися приховати звістку про повалення царизму. Коли ліберальна газета "Юго-западный край", що виходила у Вінниці, вмістила повідомлення про події в Петрограді, її тимчасово закрили.⁷ Пізніше, дещо отямившись, місцеві буржуазні кола роблять те саме, що і буржуазія всієї Росії. З березня 1917 р. в приміщенні Вінницької міської управи зібралися представники земств, міської управи, "обуржуазені" поміщики, представники інших (в основному буржуазних) організацій. Інтереси поміщиків репрезентували Грохольський, Ренекампф, Лозинський, а буржуазії - Длуголенський, Маркович, Мутафов та інші. Учасники зборів створили "Тимчасовий революційний комітет", який призначив комісаром міста Вінниці Лозинського та привів до присяги військовий гарнізон. "Тимчасовий революційний комітет" також сформував офіційний орган влади - "Раду громадських організацій", до якої увійшли представники 49 організацій (по 2 від кожної). Про своє існування "Рада громадських організацій" оголосила 6 березня через газету "Юго-западный край", яка знову почала виходити.⁸ "Рада громадських організацій" обрала виконавчий комітет, який в свою чергу виділив президію у складі: голови - Грохольського, товаришів голови - Ренекампфа і Лозинського, секретаря - Рабіновича та представника військових частин - капітана Чамару.⁹ Виконавчий комітет "Ради громадських організацій" веде роботу по заміні старих царських органів влади новими, а також всіляко намагається (будучи буржуазно-поміщицькою) показати свою "демократичність", свою роль "захисника" всіх класів і станів. Так виконавчий комітет ліквідував газету "Юго-западный край" і замість неї з 15 березня почав випускати газету "Свободный голос".¹⁰

Майже одночасно ідуть вибори до Вінницької ради робітничих депутатів. 6 березня на Вінницькій взуттєвій фабриці "Ястреб" було обрано 26 депутатів до Ради. Їм був даний наказ, зміст якого цілком відповідав політичній платформі Петроградської ради.¹¹ 7 березня 10 депутатів було обрано на заводі "Молот". В наказі, що їм дали виборці, окремими пунктами виділялись вимоги амністії політичним в'язням, заміну поліції міліцією та скликання установчих зборів.¹² Того ж дня відбулися збори депутатів на підковно-механічному,¹³ шкіряному¹⁴ та деяких інших підприємствах міста. 7 березня зібралися 56 делегатів на своє перше засідання. В своєму рішенні вони висунули ряд найважливіших вимог буржуазно-демократичної революції, а саме: про свободу спілок, зборів, страйків, слова, друку, совісті, відокремлення школи від церкви і церкви від держави, про 8-годинний робочий день, наділення селян землею тощо. Окремим пунктом було також записано вимогу про скликання Установчих зборів, які мають "служити гарантією повної демократизації країни шляхом створення демократичного республіканського правління".¹⁵

На цьому ж засіданні Ради депутати обрали її виконавчий комітет з 10 чоловік. Головою став член єврейської національної партії "Поалей-Ціон" Гросман, а секретарем - меншовик Гантімуров.¹⁶ Після обрання виконавчого комітету Рада продовжувала поповнюватися новими депутатами. 8 березня пройшли збори робітників міської друкарні та шорної майстрені.¹⁷

Після утворення Вінницької Ради робітничих депутатів поживався революційний рух серед солдатів гарнізону. 7 березня в приміщені кримських казарм солдати обрали Раду солдатських депутатів.¹⁸ В другій половині березня представники місцевого гарнізону ввійшли до виконкому Ради робітничих депутатів, а в кінці місяця обидві ради злилися.¹⁹ Так виникла Вінницька Рада робітничих і солдатських депутатів. Авторитет Вінницької Ради зростає. В другій половині березня її компетенція поширилася на все Поділля. В рішення Ради від 19 березня з цього приводу сказано: "В зв'язку з тим, що Вінниця є центром Поділля, іменуватися Радою робітничих і солдатських депутатів Поділля".²⁰ При всьому тому Вінницька Рада залишалася буржуазним органом. Однак, вона виконувала свої революційні функції. Саме вона провела остаточно заміну поліції народною міліцією, ввела 8-годинний робочий день, працевлаштувала багатьох безробітних, забезпечила на ділі свободу спілок і зборів, свободу друку і слова, вимогала наділення селян землею тощо.²¹

Крім "Ради громадських організацій" та "Ради робітничих і солдатських депутатів" у Вінниці діяли також національно-свідомі українські сили. Вони склалися з української інтелігенції (вчителів, лікарів, представників образотворчого й музичного мистецтва), значної частини робітників, жителів навколишніх сіл, певної частини буржуазії й поміщництва. 5 березня вони утворили у Вінниці "Спілку подільських українців".²² Вона проводила велику роз'яснювальну роботу, будила національні почуття у широких верств населення. 10 березня "Спілка подільських українців" опублікувала в місцевій газеті відозву Центральної Ради про збирання грошей до Українського національного фонду²³. Чимало людей у Вінниці та губернії позитивно відгукнулися на цю відозву.

Революційний рух у першій половині березня 1917 р., звичайно, не обмежився Вінницею, а охопив й інші міста Поділля. В Кам'янці-Подільському місцеві представники буржуазії та деякої частини поміщництва створили на початку

березня орган місцевого самоуправління, який претенціозно назвали - "Губернський виконавчий комітет громадських організацій"²⁴. В перші дні революції в Кам'янці-Подільському відбуваються масові мітинги і демонстрації.²⁵ На підприємствах обирають делегатів до міської Ради робітничих депутатів. В середині березня вона обрала виконавчий комітет. Кам'янець-Подільська Рада, як і Вінницька та інші Ради була в основному буржуазною. Але під тиском революційних мас вона змушена була прийняти рішення про введення 8-годинного робочого дня, про підвищення заробітної плати, ліквідацію системи штрафів тощо²⁶. Кам'янець-Подільська Рада дуже зміцніла після того, як до її складу ввійшли депутати-солдати, тобто тоді, коли вона перетворилася на Раду робітничих і солдатських депутатів.²⁷

У м.Проскурові також виникають місцеві органи Тимчасового уряду. Крім традиційного "Комітету громадських організацій", тут формуються (в основному з офіцерів) ще й "Військово-революційний комітет", що також захищав інтереси буржуазії²⁸. Одночасно йдуть вибори до Рад. В Проскурові одразу утворилась об'єднана Рада робітничих і солдатських депутатів. Оскільки тут ще залишалися органи царської влади й до них досить лояльно ставився комітет громадських організацій, робітники міста виступили проти цих залишків царизму. Їм довелося прийняти бій з місцевими поліцаями. Революційно настроєні солдати разом з робітниками ліквідували цю опору контрреволюції.²⁹ У Могелеві-Подільському, Гайсині, Жмеринці, Барі, Старокостянтинові та інших значних населених пунктах утворюються "Комітети громадських організацій", а одночасно з ними обираються місцеві Ради робітничих і солдатських депутатів, йде заміна старих царських установ новими. У повітових центрах створюються "Повітові громадські комітети", що обирають свої робочі органи - Виконкоми повітових громадських організацій. Незабаром замість губернатора й повітових справників Тимчасовий уряд призначив губернських і повітових комісарів. Останні вступають в контакт з відповідними комітетатми громадських організацій. Такий в загальних рисах перебіг подій Лютневої буржуазно-демократичної революції 1917 р. у містах Поділля.

Слідом за робітниками і революційними солдатами в боротьбу все активніше втягуються селянство губернії. Селяни закривали суди, виганяли волосних старшин і сільських старост, замість царських державних органів створювали нові органи - волосні та сільські селянські комітети. Вже в першій половині березня почалися вибори до Рад селянських депутатів. З ініціативи селянських комітетів у багатьох селах відбулися збори, на яких обговорювалися норми оплати праці в поміщицьких маєтках, питання про владу тощо. В березні 1917 р. поміщики й орендарі буквально засипали губернського і повітових комісарів телеграмами і скаргами на селян, які самовільно захоплюють їх землі. Селянство Поділля як і всієї країни сподівалося, що революція принесе йому не тільки політичні свободи, а й позитивне розв'язання аграрного питання, насамперед ліквідацію поміщицького землеволодіння. Але ці сподівання виявилися марними. З Петербургу, з найвищих органів влади йшли серйозні застереження від революційного розв'язання земельного питання. Тимчасовий уряд закликав селян не порушувати "законів" і терпляче чекати Установчих зборів. Але ні погрозові застереження, ні заклики чекати не допомагали. В губернії все частішими ставали

випадки, коли селяни захоплювали і розподіляли між собою поміщицькі землі. Ця картина була характерною для всієї Росії тих днів.

Таким чином на Поділлі, як і у всій країні внаслідом Лютневої революції до влади прийшла буржуазія та "обуржуазені" поміщики. Цілий ряд свобод і прав у ході революції були завойовані. Через нові революційні органи Ради робітничих, солдатських і селянських депутатів, профспілки, різного роду комітети тощо, широкі народні маси вирішували свої нагальні проблеми. Серйозним явищем на Поділлі став український національний рух.

Повалення самодержавства було великим кроком вперед у політичному розвитку країни. Лютнева революція 1917 р. ліквідувала монархію, але вона залишила недоторканою поміщицьку власність на землю, вона не вирвала Росію з Першої світової війни, яка вела країну до економічної катастрофи, а мільйонам трудящих несла нові страждання і злидні. Тому революційний процес в країні, зокрема на Поділлі, продовжувався.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Гапоненко Л.С. Кабузан В.М. Материалы сельскохозяйственных переписей 1916-1917 гг. как источник определения численности населения России накануне Октябрьской революции. //История СССР, - 1961,- № 6. - С. 103; 2.Рубач М.А. Очерки по истории революционных преобразований аграрных отношений на Украине в период проведения Октябрьской революции.- К., 1957.- С.30; 3.Рубач М.А. Пролетариат Украины накануне социалистической революции. // Рабочий класс и рабочее движение в России в 1917 г.- М., 1964.- С.70; 4.Там само.-С.71; 5. Весь Юго-Западный край. Справочная книга по Киевской, Подольской и Волынской губерниям.- К., 1913.- С.96; 6.Большевистские организации в период подготовки и проведения Великой Октябрьской социалистической революции (март-ноябрь 1917).Сборник документов и материалов .-К., 1957.- С.204; 7.Тарнопольський Л., Фекулкін С. Жовтень на Вінниччині.- Вінниця, 1927.-С.5; 8.Там само.- С.7; 9.Там само.- С.8; 10.Там само; 11.Державний архів Вінницької області (далі – ДАВО).- Ф.Р.4364,- Оп.1., -Спр.6.- Арк.1; 12.Боротьба за владу Рад на Поділлі (березень 1917 р.-лютий 1918.). Документи і матеріали.- Хмельницький, 1957.- С.36-37; 13. ДАВО.-Ф. Р. 4364.-Оп.1.- Спр.6.- Арк.3; 14.Там само.- Арк.7; 15.Тарнопольський Л.,Федулкін С. Вказана праця.- С.46; 16.Там само.- С.9; 17.ДАВО.-Ф.Р. 4364.- Оп.1.- Спр.22.- Арк.7; 18.Тарнопольський Л.,Федулкін С. Вказана праця.- С.9; 19.ДАВО.- Ф.Р. 4364.- Оп.1.- Спр.3.- Арк.6; 20.Там само.- Спр.2.- Арк.4; 21.Тарнопольський Л.,Федулкін С.- Вказана праця.- С.46; 22.Там само.- С.11-12; 23.Там само.- С.12; 24.Кастрыба П.М. Борьба трудящихся за установление советской власти на Подолии.- Хмельницький, 1957.- С.14; 25.Там само.-С.12; 26.ПрапорЖовтня (Кам'янець-Подільський).- 1957.- 13 березня; 27.Там само; 28.В боях за Жовтень.Спогади учасників революційної боротьби на Поділлі.-Хмельницький, 1958.- С.121; 29.Там само.- С.122.

О.І.Яременко

ПОЛІТИЧНІ ПРАВА ГРОМАДЯН В УКРАЇНСЬКІЙ ДЕРЖАВІ 1918 РОКУ

Проголошення 22 січня 1918 року суверенітету України поставило питання про майбутню форму української держави. У зв'язку з цим загострилася боротьба двох політичних течій: республікансько-демократичної і авторитарно-монархічної. Демократичний рух виник стихійно в процесі державотворення і був представлений Українською Центральною Радою, яка здійснювала розбудову